

JEDNOTNÁ ZEMĚDĚLSKÁ DRUŽSTVA

Ze samotného zákona není snadné poznat, že jeho cílem je vybudovat kolektivní zemědělský systém. V prvním paragrafu se dočteme, že: V zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztržitosti družstevní činnosti v zemědělství jako dědictví minulosti budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají sjednotit dosavadní různá zemědělská družstva a přinést významný prospěch pracujícím zemědělcům.

Všech čtrnáct paragrafů zákona je zavádějících, neboť předstírají, že jejich cílem je sjednocení existujících družstev, ale ve skutečnosti mají za cíl naprosto zásadní reformu veškerého zemědělského života. Jejich pravým účelem je získat kontrolu nad všemi nefinančními družstvy.

Proces „združstevňování“ má velmi prostý průběh. Ve vsi se vytvoří přípravný výbor nového jednotného zemědělského družstva – JZD. Sestává z pěti až deseti osob, které mohly či nemusely být členy dosavadních družstev. Musí to být zemědělci nebo hospodářící nájemci půdy. Výbor vypracuje seznam existujících družstev a jejich členů a dále seznam těch z nich, kteří jsou ochotni vstoupit do nového JZD. Tato informace se pak zašle *Ústřední radě družstev* k prověření a ke schválení. Pokud dojde ke schválení, je nové družstvo ustanoveno a smí se zapsat do soudního rejstříku družstev. Od okamžiku registrace přestávají všechna dosavadní družstva v obci existovat jako samostatné právnické osoby a jsou včleněna i s veškerým svým majetkem do sjednoceného družstva. Členové dosavadních družstev se automaticky stávají členy družstva nového, pokud do čtrnácti dnů od vyhlášení vzniku JZD neoznámí své vystoupení.

Sjednocená družstva tak mají do začátků snadno zajištěné finanční zdroje pro svou činnost. Stará družstva nemají z právního hlediska jakoukoliv možnost bránit svá práva a majetek, protože ode dne, kdy vstoupil v platnost zákon o JZD, jim není povoleno zbavovat se majetku anebo podnikat jakékoliv finanční kroky kromě běžných denních prodejních transakcí. Zákaz platí, dokud není v obci založeno nové JZD.

(Feierabend, L.: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Nakladatelství Stehlík 2007, s. 66-67.)

» *Nezkrácená verze ukázky textu*

MOŽNÉ OTÁZKY:

Jaký byl hlavní argument komunistů pro zavedení *Jednotných zemědělských družstev*? Bylo toto odůvodnění skutečně naplněno?

Pokuste se o srovnání postupu při zakládání *Jednotného zemědělského družstva* dle oficiálního (Josef Košťál) a Feierabendova podání.

Jaký postoj zaujímá autor ke kolektivizaci? Pokuste se osvětlit jeho východiska.

Jaký je dle Feierabenda rozdíl mezi starými a novými družstvy? Pokuste se tyto rozdíly vymezit.

ZÁKON O JZD

Návrh zákona o JZD se začal projednávat na ministerstvu zemědělství v prosinci 1948. Po několika menších úpravách poslanců schválilo zákon o Jednotných zemědělských družstvech 23. února 1948 Národní shromáždění.

Podle zákona č. 69/1949 Sb., mělo Jednotné zemědělské družstvo nahradit všechny dosavadní typy družstev s výjimkou družstva spotřebního, řemeslnického, živnostenského a bytového. V každé obci tak mělo vzniknout jediné univerzální družstvo. V případě, že bylo v obci více družstev, měla družstva splynout v Jednotné zemědělské družstvo. JZD přebírala majetek, závazky a členskou základnu dosavadních družstev. K založení Jednotného zemědělského družstva bylo nejprve třeba vytvořit přípravný výbor o pěti až deseti členech, který měl vzniknout z dosavadních členů zemědělských družstev, přičemž pokud možno se měli vybírat lidé politicky spolehliví. Členem Jednotného zemědělského družstva se mohl stát „dobrovolně každý pracující zemědělec“ nebo osoba, která „by svou účastí nějak mohla přispět k chodu budoucího družstva“. Členové již existujících družstev přecházeli do univerzálního družstva samočinně, pokud včas neoznámili vystoupení. Podle vzorových stanov JZD se členy mohli stát i velcí rolníci – tzv. kulaci – za předpokladu, že nebudou ve vedení JZD. Komunisté v tom nejprve viděli možnost jejich převýchovy, posléze jim však přisoudili roli „rozvracečů JZD“.

Zákon o JZD otevřel cestu ke vzniku výrobních „družstev“ založených na společné práci, ale současně z jeho textu vyplývala možnost pouhé návaznosti na předchozí různorodé aktivity bez kolektivní práce družstevníků. I těmto tradičním činnostem vyjadřoval zákon podporu (oblast mechanizační, elektrifikační, meliorační, mlékárenská, společné jídelny, družstevní prádely aj.). Z textu zákona nevyplývalo, že by se JZD zakládala podle vzoru sovětských kolchozů (společná rostlinná i živočišná velkovýroba, systém pracovních jednotek a norem apod.). Podle stanov měla JZD respektovat demokratické principy – klíčovou úlohu členské schůze, volbu družstevních orgánů a rozhodování představenstva v souladu s většinovým stanoviskem družstevníků. Dřívější zásadu „kolik členských podílů, tolik hlasů“, promítající výši vloženého majetku do síly hlasu, nahradil princip „co člen, to hlas“. Dále v představenstvech JZD a dozorčích radách měli obsadit nejméně čtyři pětiny míst rolníci s malou nebo střední výměrou půdy.

Hlavním cílem komunistů při sestavování tohoto zákona bylo učinit ze svobodných rolníků ovladatelné zaměstnance, tzn. odebrat jim půdu a stroje, což se jim ve třech fázích násilně prosazované kolektivizace postupně podařilo. Zemědělec se tak stal námezdním a nejlevnějším dělníkem ve státě, který přišel o veškerá práva na vloženém pozemku.

(Zdroj: PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 2.díl, období 1945–1992*. Doplněk, Brno 2009.)

Feierabend, L.: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952.* Nakladatelství Stehlík, Volary 2007.

Ladislav Feierabend (1891–1969)

Po studiu Právnické fakulty UK v Praze se věnoval různým hospodářským funkcím v zemědělství. Od roku 1930 působil v pozici vrchního ředitele Kooperativy. Dále zastával řadu vrcholných družstevních, veřejných i mezinárodních funkcí. Po Mnichově na podzim 1939 se stal v Beranově vládě ministrem zemědělství, kde setrval až do doby, kdy bylo vyzrazeno jeho členství v odboji. Po útěku před nacisty do zahraničí působil v londýnské exilové vládě nejprve jako ministr bez portfeje, později jako ministr financí. Odešel z ní v únoru 1945, protože nesouhlasil s politickou linií Edvarda Beneše. Po návratu do vlasti se šťastně shledal s rodinou, která byla za války odvečena do koncentračního tábora. Opakovaně a veřejně se stavěl proti narůstající komunistické moci. Po únoru 1948 byl nucen znovu uprchnout, tentokrát emigroval s celou rodinou. Od roku 1950 žil v USA, kde působil jako redaktor Hlasu Ameriky. V tomto období napsal paměti, které vyšly česky v devadesátých letech 20. století pod titulem *Politické vzpomínky*.

Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952

Publikace vyšla anglicky v roce 1952, v době autorova amerického exilu, jako pocta všem lidem, kteří se v malém státě ve středu Evropy s odhodláním i za cenu chyb spojili ve prospěch tradičního družstevnictví. Studie o československých zemědělských družstvech ležela téměř bez zájmu po desetiletí v rodinném archivu v USA a v družstevních knihovnách, rozptýlených po světě. Až okamžik, kdy ji v roce 2001 nečekaně objevila Nad' a Johannisová z Masarykovy univerzity v knihovně Plunkettovy nadace nedaleko Oxfordu, umožnil její vydání v českém překladu za přispění rodiny Feierabendových a dalších osob.

Feierabendova studie popisuje fungování družstevnictví v Československu za první republiky, kdy tvořilo jeden ze základů národního hospodářství, tedy v době než jej komunisté rozvrátili. V Československu tehdy existovaly tisíce venkovských družstev skladištních a hospodářských, úvěrních, zpracovatelských, spotřebních, elektrářenských a dalších, která vznikala svobodně, spontánně a zdola. Síť svépomocných sdružení pomohla rolníkům uniknout ze spárů lichvářů, modernizovat svá hospodářství, hodnotit a výhodně prodávat své produkty, elektrifikovat i jinak zvelebovat své obce. A co bylo snad ještě významnější: dodala jim sebedůvěru, protože svá družstva zřídili a spravovali sami, bez pomoci charity či státu. Předválečná venkovská družstva v sobě dokázala skloubit prvky solidarity a soukromé iniciativy. Byla příkladem kontroly ekonomické moci – ekonomické demokracie. Knihu uzavírá dobový popis tehdejšího zániku svobodného zemědělského družstevnictví v Československu po roce 1948, který s sebou přinesl celou řadu negativ.

JEDNOTNÁ ZEMĚDĚLSKÁ DRUŽSTVA

» Zpět

Nástrojem určeným ke kolektivizaci všech rolnických hospodářství na území republiky se stal zákon č. 69 „O jednotných zemědělských družstvech“ z 23. února 1949.

Ze samotného zákona není snadné poznat, že jeho cílem je vybudovat kolektivní zemědělský systém. V prvním paragrafu se dočteme, že: V zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztříštěnosti družstevní činnosti v zemědělství jako dědictví minulosti budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají sjednotit dosavadní různá zemědělská družstva a přinést významný prospěch pracujícím zemědělcům.

Druhý paragraf pokračuje takto:

Jednotné zemědělské družstvo vyvíjí činnost, která může sloužit cíli sjednocení.

Předmětem činnosti jednotného družstva jest zejména:

- scelování půdy;
- mechanizace zemědělské práce;
- součinnost při stanovení, rozvrhu a plnění výrobních úkolů v zemědělství, zejména uzavírání smluv o výrobě zemědělských výrobků;
- součinnost při stanovení, rozvrhu a plnění dodávek zemědělských výrobků, zejména uzavírání smluv o výkupu a dodávce zemědělských výrobků; účast při výkupu zemědělských výrobků a při opatřování zemědělských potřeb;
- péče o zvelebení rostlinné a živočišné výroby;
- péče o organizaci práce ke zvýšení výrobnosti zemědělství;
- péče o zvyšování kulturní a sociální úrovně venkova;
- péče o ulehčení práce venkovské ženy.

Všechny tyto cíle bylo možné naplnit prostřednictvím existujících družstev a jejich členů, samostatně hospodařících rolníků. Všechny čtrnáct paragrafů zákona je zavádějících, neboť předstírají, že jejich cílem je sjednocení existujících družstev, ale ve skutečnosti mají za cíl naprosto zásadní reformu veškerého zemědělského života. Jejich pravým účelem je získat kontrolu nad všemi nefinančními družstvy, s výjimkou spotřebních družstev anebo těch, které slouží současně více obcím.

Proces „združstevňování“ má velmi prostý průběh. Ve vsi se vytvoří přípravný výbor nového jednotného zemědělského družstva – JZD. Sestává z pěti až deseti osob, které mohly či nemusely být členy dosavadních družstev. Musí to být zemědělci nebo hospodařící nájemci půdy. Výbor vypracuje seznam existujících družstev a jejich členů a dále seznam těch z nich, kteří jsou ochotni vstoupit do nového JZD. Tato informace se pak zašle *Ústřední radě družstev* k prověření a ke schválení. Pokud dojde ke schválení, je nové družstvo ustanoveno a smí se zapsat do soudního rejstříku družstev. Od okamžiku registrace přestávají všechna dosavadní družstva v obci existovat jako samostatné právnické osoby a jsou včleněna i s veškerým svým majetkem do sjednoceného družstva. Členové dosavadních družstev se automaticky stávají členy družstva nového, pokud do čtrnácti dnů od vyhlášení vzniku JZD neoznámí své vystoupení. Pokud to ale vyžaduje veřejný zájem, mohou být i tito vystoupivší členové donuceni vykonávat své družstevní povinnosti, přičemž jim zanikají veškerá členská práva.

Sjednocená družstva tak mají do začátků snadno zajištěné finanční zdroje pro svou činnost. Stará družstva nemají z právního hlediska jakoukoliv možnost bránit svá práva a majetek, protože ode dne, kdy vstoupil v platnost zákon o JZD, jim není povoleno zbavovat se

majetku anebo podnikat jakékoliv finanční kroky kromě běžných denních prodejních transakcí. Zákaz platí, dokud není v obci založeno nové JZD.

Valná hromada každého jednotného družstva musí schválit vzorové stanovy bez úprav, tak jak je vypracovalo ministerstvo zemědělství. Družstvo je pak přiděleno příslušnému oddělení *Ústřední rady družstev*. Od té chvíle podléhá bedlivé kontrole a řízení ze strany vedoucího této sekce a jeho zástupce, jež oba jmenuje ministr zemědělství.

(Feierabend, L.: *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Nakladatelství Stehlík 2007, s. 66-67.)

» Zpět